

*Közösségünk és közelmúltunk
Előszó az „Igazság és kiengesztelődés”
című sorozat előadásaihoz*

Szerkesztette: Fabiny Tibor (ifj.)

Lektorálta: Tóth Sára

Készült a Hermeneutikai Kutatóközpont gondozásában

Műszaki szerkesztő: Simó Szabolcs

„Közösségünk és közelmúltunk. Előszó az »Igazság és kiengesztelődés« című sorozat előadásaihoz”, in: *Igazság és kiengesztelődés. Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai, történeti, etikai, és gyakorlati kérdései*, Budapest, Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület, 2006, 5–10. old.

ISBN 963 229 517 X

I.

A totális diktatúra fél évszázadát Magyarországon két egymástól világosan megkülönböztethető időszakra osztja 1956 cezurája: a röviden „kemény”; valamint a hosszan nyúló, vég nélkülinek tűnő, a lelkeket fokozatosan és alattomosan behálózó „puha” korszakra. Látványos áldozatokról és mártírokról: gulagról, Recskről, kitelepítésekről, kivégzésekről, börtönről a „hangos” erőszak évei szólnak. Kell emlékeznünk a kemény korszak áldozataira és mártírjaira, szeretteinkre, hőseinkre! De ezzel emlékezésünk még nem érhet véget.

A totális diktatúra második kiadásában a „csendes” erőszak módszerei kevésbé voltak látványosak, ám annál hatékonyabbnak bizonyultak. A zsigerekbe plántált félelem, a gerinceket görbítő nyomás, a gondolkodást bénító, a beszédünket butító demagógia, a módszeresen működő, az alantas érvényesülési vágyakat serkentő manipuláció, az erkölcsi értékrendet összezavaró demoralizáció nem „áldozatokat”, hanem inkább szánalmas „megnyomorítottakat” eredményezett. Ne csak a nagybetűs áldozatokra, a szobornagyságú mártírokra emlékezzünk, hanem a megnyomorítottakra: az Istenükkel, embertársukkal, s legfőképpen önmagukkal is meghasonlottakra, a lelkükben kárt vallottakra, a kicsinyesen megalakuvókra, a látványos köpönyegforgatókra, a csakegykicsithazudókra, az önmagukat még most is makacsul igazolókra, a péterekre és a júdásokra, a magasra kerülő, majd mélységbe zuhanókra, a behálózókra és a behálózottakra, a hálóban vergődőkre, a fedőneves vagy fedőnév nélküli ügynökeinkre! Azokra, akik elestek, akik egy tál lencséért, egy külföldi kiküldetésért, egy látványos előmenetelért elveszítették a lelküket, akiknek arcán hamiskás mosoly jelent meg, akik erkölcsileg tönkrementek, akik kisebbnagyobb

áruulásukkal beszennyezték magukat, és akik most sem akarják, tudják, bírják kimondani, hogy „bánom”, akik újra és újra hártanak: „mi tiérettetek alkudtunk meg, hogy ti élhessetek!”

Sokan gondolják azt, hogy a bűn csak személyes dolog, s annak rendezése egyedül a bűnösre és az Istenre tartozik. Ez a modern kor privat-kereszténységének az eszméje, amely bár Istenre hivatkozik, a valóságban csak önmagát oldozza fel és önmagának bocsát meg. Pedig áruulásainknak a testvér előtti beismerése, életünk terhének letétele, a közösséggel szemben elkövetett bűn közösség előtti megvallása nélkül nincs bűnrendezés. A bűnbocsánat ilyenkor nem válhat valósággá. Ám az is igaz, hogy a bűnös éppen azért nem tud „gyónni”, mert jogosan észleli, hogy a közösség lett méltatlan a vallomására: együttérző részvét, az ölelni kész befogadó szeretet helyett a kíváncsiság, a kárörvendés légkörét tapasztalja maga körül. Íme az ördögi kör: a közösség nem tisztul meg, mert a bűn nem mondatik ki – a bűn nem mondatik ki, mert a közösség nem tisztult meg. A kimondatlan bűn így továbbra is „kemény” marad, s ez még tovább rombolja a közösséget.

A száz éve született mártír-teológus Dietrich Bonhoeffer írja, hogy a keresztény közösségben milyen életmentő erő a megvallott bűn, a gyónás. A kereszt alatt élő testvérem számomra Krisztust képviseli, ha testvéremnek meggyónok, akkor bűneim terhet Krisztusra helyezem, őreá hártom és ő helyettem szenved. „A bűnvallással Jézus Krisztus közösségéhez jutok... A bűn el akar rejtőzni. Menekül a világosságtól. A hallgatás sötétségében egész bensőmet megmérgezi... A bűnvallással az evangélium ragyogása árad el a magába zárkózott szív éjszakáján... A kimondott, megvallott bűn teljesen elerőtlenedett. Lelepleződött mint bűn, és ítéltre jutott. Nem rombolhatja tovább a közösséget. A testvér bűnét most már az egész közösség kordozza” (*Szentek közössége*, 101.). Egyéni múltunkkal és közösségünk bűneivel tehát szembe kell néznünk. (Részlet a szerző „Áldozatok és megnyomorítottak” című cikkéből. *Evangélikus Élet*: 2006. március 05.)

II.

Az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület 2005 őszén az egyházi közelmúlt feldolgozásához kívánt segítséget nyújtani egyházunknak. Sorozatunk címe: „Igazság és kiengesztelődés”, egy mozgalomra utal, ami Dél-Afrikában indult el az apartheid rendszer bukása után. Dél-Afrika keresztényei közötti elemi erővel fakadt fel a múlt tisztázásának igénye. Nem azzal céllal, hogy pellengérré állítsák azokat, akik a faji megkülönböztetésre épülő igazságtalan rendszerrel együttműködtek, hanem azért, hogy a múlt becsületes feltárása, megismerése után megbocsáthassanak egymásnak, hogy megtörténhessen a kiengesztelődés. Ezért a sorrend sem véletlen: „Truth and Reconciliation”, előbb az igazságot kell feltárni, s utána tudunk egymással kiengesztelődni.

Magyarországon több mint másfél évtized telt el a politikai rendszerváltozás óta. Egyházunkban, hasonlóan a többi egyházhoz, nem volt igazán benső lelki rendszerváltozás, megtisztulás, sajnálatosan elmaradt a katarzis. Míg 1956-ban az evangélikus lelkészek ajkáról oly tisztán fakadt fel a „Bánom!” hangja, például Scholz László híres beszédében (1956. december 11.) addig a Kádár János nevével fémjelzett korszakban és a Káldy Zoltán püspök (1919–1987) irányította evangélikus egyházban az emberek lelki-morális sérülése miatt ez a hang 1990 után elnémult. Pontosabban szólva 1991-ben az első zsinati ülésen a fasori templomban volt egy halovány bűnvalló nyilatkozat, amit az egyház népe igazán nem hallott meg, s ma, 2005-ben egy egyházvezetői jelentésnek kell emlékeztetni arra, hogy „feledésbe merült” ez a megnyilvánulás. De talán éppen azért merülhetett feledésbe, mert annyira észrevétlen, jellegtelen volt! Sajnálatos tény ugyanakkor, hogy a múlttal való becsületes szembenézés igényét egyes vezetők úgy fogják fel, hogy ezáltal a „múlt fogságában” maradunk, s az ige szavával arra intenek minket, hogy „aki az eke szarvára teszi a kezét, és hátratekint, nem alkalmas az Isten országára”.

Isten igéje azonban arra is figyelmeztet, hogy bűneinket meg kell vallani, vétkeink terhet le kell tenni. A bűn, a vétkek olyasvala-

mi, amit elkövettünk, vagy éppen elmulasztottunk. Akárhogy is nézzük, mindez a múlt dimenziójára vonatkozik. A múltat nem lehet „véggépp eltörölni”, szőnyeg alá söpörni, hanem a múltat fel kell dolgozni, azt be kell vallani. A múltat, a költő szavaival, „békévé oldja az emlékezés”. Ha makacsul ahhoz ragaszkodunk, hogy csak a jelennel és a jövővel foglalkozzunk, akkor épp a keresztény hitünket éltető alapvető erő, az emlékezés és a szembenézés lehetőségét tagadjuk meg.

Nálunk mintha az árulás korszakát a gyávaság korszaka váltaná fel. Mondjuk ki bátran: *érdek* fűződik ahhoz, ha ezt mondjuk: „ne foglalkozz a múlttal”, „csak a jelennel és a jövővel törődj”. Egyháztagjainkat a szocializmus időszakához hasonlóan kiskorúságban tartjuk, ha megtagadjuk tőlük a múlttal való szembenézés jogos igényét. A *Keresztény Igazság* idei nyári számában egyik testvérünk a kilencvenes éveket mint a „késlekedés évtizedét” mutatja be egyházunk életében. Ezt írja: *Szégyellem, hogy az egyház, amelyik kimeríthetetlen erőforrással rendelkezik a bűnbánat és a megbocsátás kérdésében, amelynek kötelessége a tiszta emberi kapcsolatok építése, nem követeli meg saját magával és funkcionáriusaival szemben a teljes transzparenciát. Ezt a lépést a proletárdiktatúra összeomlása után azonnal meg kellett volna tenni. Ez akkor nem történt meg, így a felszabadító megtisztulás után ma is alattomos terhek cipelése a sorsunk.*

Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesületünk 2002 elején öröklő mozgalomként indult. Az *Egyházunk mai fogsága* című iratban ezt írtuk és javasoltuk: *Teológusaink és egyházvezetőink olyan konferenciát is rendezzenek, amelyen végre megtörténik a „negyven év” teológiai kiértékelése! A „diakóniai teológus” kiértékelésével immár másfél éve adós egyházunk! Nos, az elmúlt három évben teológusaink és egyházvezetőink nem rendeztek olyan konferenciát, amely ezzel a kérdéssel foglalkozott volna. Valami azonban mégis történt. 2005 szeptemberének első napjaiban a Külföldön Élő Magyar Lelkigondozók Közössége (KÉMELM), vagyis a külföldre szakadt lelkésztestvéreink felvállalták ezt a feladatot, s három napos magas színvonalú konferenciát rendeztek „A diakóniai teológia*

közelmúltja és a jövő teológiája a magyar evangélikusságban” címen, ahova meghívták egyházunk vezetőit, több lelkészét és teológusát. Egyházunk *helyett* végezték el ezt a szolgálatot. Sajnálatos, hogy az *Evangélikus Élet* hasábjain az országos felügyelő a leki-csinylés, a gúny és a cinizmus hangján szólt erről az alkalomról.

Természetesen a súlyos negatívumok mellett azért pozitívumokat is említhetünk. A sokat vitatott, illegális internetes „ügynöklista” megjelenése után egyházunk elnöksége egy nyilatkozatot tett közzé. A Magyar Távirati Iroda 2005. március 3-i közlésében olvashatjuk, hogy *A Magyarországi Evangélikus Egyház országos elnöksége nyilatkozatban követte meg azokat, akik egyházi ügynökök tevékenysége miatt szenvedtek.* A Nyilatkozat megemlíti, hogy a „névsor jelenlegi közlése egyházellenes indulatkeltésre alkalmas”, ugyanakkor azt kéri, hogy „Isten bocsássa az elkövetett vétkek sokaságát”. A Nyilatkozat egy bizottság felállítását is szorgalmazta, amelyik *az ügynökmúltal gyanúsított evangélikus egyházi személyek iratainak feldolgozását* hivatott elvégezni. Ez a Bizottság egyházunk Országos Közgyűlése megbízásából felállt és megkezdte munkáját.

A kérdéshez való hozzászólás jogát egyesületünk összejöveleink fórumán próbáltuk biztosítani. Meggyőződésünk, hogy a kérdés rendkívül összetett, és körültekintő teológiai, történeti, etikai vizsgálatot igényel. Őszi alkalmaink szervezésével ezt a segítséget kívántuk felajánlani a Bizottságnak és egyházunk vezetésének.

Decemberi alkalmunkra a Bizottság tagjait hívtuk meg, hogy munkájuk gyakorlati előrehaladásáról tartsanak előadást. Protestáns egyház lévén hiszünk az alulról jövő kezdeményezések erejében, az egyháztagokat felnőttek tekintő demokratikus gondolkodásban, az igazságot a szeretet jegyében megismerni kívánó nyílt eszmecserében. Hiszünk a bűnbocsánat és a megbocsátás erejében.

Első előadónak Dr. Fazakas Sándor debreceni református professzort kértük fel, akinek az *Emlékezés és megbékélés. A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai* címen a közelmúltban jelent meg egy nagyszerű könyve (Kálvin Kiadó, 2004), amelynek zárófejezetében ő is az „örállói tiszt” tudatosítását szorgalmazza az egyházban.

Aki pedig engedi, hogy Jézus Krisztus bocsássa meg bűneit, és rá tudja magát bízni a közösség megbocsátó szeretetének megtartó erejére, az megtapasztalt valamit Isten megigazító kegyelméből. Sajnos egyházainkban ennek a tapasztalatnak a megélése a legtöbb esetben hiányzik. Pedig nincs még egy olyan hely és fórum a világban, ahol egykori ellenségek megtanulhatnak egymás felé fordulni, bűnösök és áldozataik egymásnak kezet nyújtani, ahol az Isten irgalma konkrétá válhatna az emberek közötti megbocsátásban, és ahol az emberi lét fenyegetettségét és halállal szembeni tehetetlenségét a húsvét fényében lehetne szemlélni. (i. m. 159.)

Az egyik előadáson részt vett Köbel Szilvia is, akinek az „*Oszd meg és uralkodj!*” *Pártállam és az egyházak* című könyve 2005-ben jelent meg a Rejtjel Kiadónál. A szerző az evangélikus egyházra vonatkozó kutatásaiból rendelkezésre bocsátott egy tanulmányt kötetünk számára, amelyet a Függelékben közlünk.

Budapest, 2006. március

Fabiny Tibor (Ifj.)

Fazakas Sándor

Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai kérdései¹

Tisztelet konferencia! Előadásom kezdetén két történettel szeretném szemléltetni a megadott téma komplexitását.

Vaclav Havel egykori polgárjogi harcos, majd csehszlovák államelnök egy interjúban így vallott a közelmúlt feldolgozásának személyes és társadalmi vetületeiről: “elnökké való megválasztásom napján kaptam egy listát azoknak a személyeknek nevével, akiknek korábbi politikai zaklatásomhoz és megaláztatásomhoz köze volt. Aznap nemcsak hogy elvesztettem ezt a papírt, de elfelejtettem a neveket is.” Majd így folytatta: „De mint államelnök tudatában vagyok annak, hogy a társadalom valamilyen megoldást vár. Ellenkező esetben az lenne a benyomásuk a forradalomról, hogy befejezetlen, nem teljes. Vannak emberek, akiknek életét és családját a korábbi rezsim összetörte. [...], akik nem könnyen dolgozzák fel azt, hogy az egykori tettesek közül némelyeknek ma is jobban megy, mint áldozataiknak.”²

A második történet egy egykori német evangélikus *lelkipásztor*ról szól, aki előjárói biztatására nyíltan feltárta Stasi-informátori múltját. Hivatali felettesei azzal biztatták, hogy valakinek el kell kezdeni beszélni a múltról, ezt követően megolvad a jég, példáján okulva további vallomásokkal lehet számolni, amelyek következtében intézni lehet végre a közelmúlt súlyos örökségét. Vallomását követően viszont az említett lelkész pályaváltoztatásra kényszerült. Ma éjjeli őr egy gyártelepen. Visszaemlékezésében

¹ Előadás az EBBE konferenciáján. Budapest: 2005. szeptember 8-án.

² ADAM MICHNIK/VACLAV HAVEL: Justice or Revenge? In: *Journal of Democracy* 4. 1. 1993. január 22. 20–27. Idézet: GARY SMITH / AVISHAI MARGALIT (Hg.): *Amnestie oder die Politik der Erinnerung in der Demokratie*. Suhrkamp, Frankfurt a. M.: 1997. 12.

Tartalomjegyzék

Előszó	
Közösségünk és közelmúltunk (Fabiny Tibor Ifj.).....	5
Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai kérdései (Fazakas Sándor).....	11
Az egyházi közelmúlt feldolgozásának történeti kérdéseihez (Czenthe Miklós)	30
Az egyházi közelmúlt feltárásának etikai kérdései (Csepregi András)	68
Az egyházi közelmúlt feldolgozásának gyakorlati kérdései (Mirák Katalin).....	89
A múltfeltáró bizottság munkájának lehetséges levéltári forrásai (Kertész Botond).....	103
Jogi kérdések tisztázása a múltfeltáró bizottság munkájában (Balás István)	106
Függelék	
I. Az Evangélikus Egyház a pártállamban (Köbel Szilvia)	114
II. Beszélgetés Miklós Imrével (Fabiny Tibor Ifj.).....	132
III. Igehirdetés 2005. Judica vasárnapján (Fabiny Tibor Ifj.).....	138

A Hermeneutikai Kutatóközpont kiadványsorozata:

Hermeneutikai Füzetek

1. Paradigmaváltások a bibliai hermeneutikában
2. Értelmezéstörténet mint egyháztörténet
3. Fabiny Tibor: Szóra bírni az Írást
4. Northrop Frye: A Biblia igézetében
5. Sören Kierkegaard: Építő keresztyén beszédek
6. Paul Ricoeur: Bibliai hermeneutika
7. Gerhard Ebeling: Isten és szó
8. Ulrich Luz: Evangélium és hatástörténet
9. Walter Mostert: Az önmagát értelmező Szentírás. Luther hermeneutikájáról
10. Ulrich Luz (szerk.): A vizsoly könyve? Egy Biblia – sokféle értelmezés
11. Tipológia és apokaliptika (R. Bultmann, G. von Rad, L. Goppelt)
12. Tyconius: Szabályok könyve (Liber Regularum Tyconii)
13. Bolyki János – Csanády András: Kinyilatkoztatás: két megközelítés
14. Michael Edwards: De Poetica Christiana
15. David L. Baker: Két szövetség – egy Biblia
16. Órigenész: A princípiumokról IV. 1-3.
17. George A. Lindbeck: A dogma természete
18. Tökés István: Új hermeneutika
19. Ulrich Körtner: Az ihletett olvasó
20. Gánóczy Sándor: Valósághermeneutika és bibliaértelmezés
21. Ulrich Luz: Máté Jézustörténete
22. Oscar Cullmann: Krisztus és az idő
23. Varga István: Hermeneutikai írások I. (1807, 1821)
24. Varga István: Hermeneutikai írások II. (1807, 1816)
25. A *sensus literalis* hermeneutikai kérdései
26. Tyconius-tanulmányok
27. Coleridge: Egy kereső szellem vallomása
28. Egy testben a kereszt által (Princetoni javaslat a keresztyények egységére)
29. George Hunsinger: Új teremtés hajnala

A kiadványok megrendelhetők és megvásárolhatók a
Hermeneutikai Kutatóközpontban:
Károli Gáspár Református Egyetem
1088 Budapest, Reviczky u. 4/C.
Tel/Fax: 483-2935
E-mail: hermeneutika@freemail.hu
www.hermeneutika.uw.hu

„Mert nincs olyan rejtett dolog, ami napfényre ne jőne: és oly titok, ami ki ne tudódnék.” (Mt 1,26)

„Valljátok meg bűneiteket egymásnak és imádkozzatok egymásért” (Jak 5,16)

„És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk azoknak, a kik ellenünk vétkeztek.” (Mt 6,12)

„Mindez pedig Istentől van a ki magával megbékéltetett a Jézus Krisztus által és a ki nekünk adta a békéltetés szolgálatát” (2Kor 5,18)

IGAZSÁG ÉS KIENGESZTELŐDÉS

**Az egyházi közelmúlt feldolgozásának
teológiai, történeti, etikai és gyakorlati
kérdései**

Előadások 2005 őszén

Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület

Budapest, 2006